

LIGA ROMÂNĂ

REVISTĂ SĂPTĂMÎNALĂ

PENTRU

INTERESELE UNITĂȚII CULTURALE A TUTUROR ROMÂNILOR

APARE ÎN FIE-CARE DUMINECĂ

Anul III. — No. 36.

13 Septembrie. 1898.

PENTRU MILIONUL LIGII

Ma surprins cu desăvîrșire concludia unui articol din numărul pe August al acestei reviste, prin care să atrăgea atențiunea tuturor Românilor și în special a Ligiștilor asupra unei propuneri cu adevărat românească, ce d. Oroveanu a făcut în congresul trecut.

Acest bun Român, dînd el însuși pildă despre felul cum înțelege o acțiune culturală și mai ales națională, ca aceea a Ligei, a propus creierea unui fond inalienabil de *un milion*, cu venitul căruia să se sprijine instituțiile de cultură națională. Autorul articolului de care ne ocupăm, atrage atențiunea Românilor asupra acestui lucru și *speră*, că apelul pe care Liga îl va face la timp asupra acestei chestii, va afla resunet în inimile tuturor.

Să ne înțelegem:

Cînd exprimăm speranța realizării unei idei oare-care, nu știu cum, dar prin antitesă, pare că în dosul acestui sentiment, se ascunde un altul contrariu, ce s'ar traduce prin teama de a nu fi tocmai realizabilă această speranță.

Și atunci mi-am adus aminte de modul cum d. Oroveanu a sprijinit propunerea d-sale; zicea în congres:

— Ce e un milion, Domnilor? Zece sute de cîte o mie, adică *o mie* de mii. Ce?

În țara aceasta nu se vor găsi o mie de Români și avuți și patrioți care să dăruiască cîte o mie lei, pentru un scop atît de măreț?... Iată, eu fac începutul, d-voastră mai căutați 999.

Și delegatul Rîmnicului-Sărat a și vărsat suma de o mie de Lei.

Vorba e acum, unde să găsim pe celelalte 999 mii.

Eu propun — alții vor dispune — și, *honny soit qui mal y pense*, o listă despre a cărei reușită nici că m'am îndoit vreodată.

Înainte însă de a preda Onor. Comitet central executiv această listă, sunt dator a da unele explicații preliminariei, foarte necesare de alt-fel pentru subiectul în cauză:

Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor are ca scop principal de a stabili solidaritatea națională în întreg neamul român, ori-unde s'ar găsi el. Și pe această temă ea a căutat să facă solidari pe Români liberi din regat, cu suferințele tuturor fraților lor de naționalitate și în special cu ale celor de sub hegemonia maghiară iar pe Europa să o facă a se interesa de ei.

Dar, să-mi fie permis a o spune măcar în treacăt și tot pentru folosul cauzei, Români din regat înainte de a se fi constituit Liga, făceau același lucru, deși fără o organizație anumită și fără surle și trîmbițe.

Dovezi?

Dar de ce a plecat Gheorghe Lazăr din Transilvania? De dragul Ungurilor? Se înțelege că nu. Dar Ioan Maiorescu și atîția alții?

Dar aceștia ca oameni culti și cu sentimente — veți zice — n'au venit aci în țară spre a face pe popor solidar cu suferințele lor, ci pentru a deveni campionii naționalității române.

Dé perfect acord cu d-voastră, însă nu trebuie uitat că și Români i-au priceput și s'au identificat cu aspirațiile lor.

Dar vin alte dovezi:

Câți Români, frați de ai noștri n'au fost persecutați de Unguri în interesele lor, or nu au putut să lege nici *gura pînzii* în locul lor natal, pentru că erau Români?

Și au venit aci în țară liberă, la frați, și s'au așezat unii pe vecie, alții provizoriu, și au început comerțul și alte întreprinderi cari le-au asigurat o situație materială demnă de invidiat. Și Români liberi i-au primit cu brațele deschise, ca pe niște frați și i-au ajutat pe unii de au făcut averi, pe alții de au ocupat funcțiuni însemnate și pe toți de a găsi ceea ce dincolo n'aveau.

Și iată dar prin aceasta s'a dovedit că Români din România s'au făcut în totdeauna solidari cu frații lor de suferințe și în special cu cei de dincolo.

Dar acum vine o altă întrebare:

E de folos acțiunii întreprinsă în mod organizat de Ligă, singur de a fi făcut ca Români din regat să se facă solidari cu suferințele fraților lor, iar aceștia să stea nepăsători?

Nu, negreșit și e bine ca cu ocazia lansării listelor pentru adunarea milionului, să se țină seamă de acest fapt, și să se încerce piatra filosofală a celor ce au știut să profite binișor de pe urma solidarității noastre.

Să facem încercare, pe care unii nu o ar voi, din pricină că sunt cam pesimiști în vederile lor.

Uite, eu cunosc mai toate orașele țării, în aceste orașe știu că sunt o mulțime de frați de ai noștri, transilvăneni și bănățeni, cari dacă nu și-au manifestat pînă azi nici recunoștința către țară, nici solidaritatea pentru suferințele celor rămași *acasă*, e pentru că nimeni nu le-au cerut-o. Indată ce le-ar veni ocazia, sunt sigur că își vor deschide largele lor chimire și vor contribui la însumarea acestui fond.

Dar să procedăm cu precauțiune și răbdare. Sunt unii — o mare parte — pe cari, dacă-i omiți îi indispuie grozav de mult; sunt alții iarăși, pe cari dacă îi silești, îi faci să-și dea și sufletul și punga.

Ținînd seamă și de unii și de alții, e bine să procedăm în regulă. Să se facă mai întiiu liste generale pe județe, orașe și categorii. Pe urmă aceste liste să se subdividă în alte liste curat nominale și fie-căruia să se încredințeze cite una căci, sunt convins că fie-care ține a fi asociat pe listă pe toți prietenii și cunoscuții săi ca și pe cei cu cari are afaceri.

Și să-i luăm pe rînd:

Cunosc de pildă în Galați cel puțin 10 cari țin la onoarea de a se înscrie cu cite 5000 lei, precum și vre o 20 cu cite 1000.

În Brăila de asemeni s'ar putea ști cu siguranță că se pot încasa cel puțin 50.000.

Apoi vin Ploești, Buzăul, Pitești, Giurgiu, Craiova, T. Măgurele, Călărași, Caracal, Slatina, Rîmnicu Sărat, Rîmnicu Vilcii, T. Jiului, T. Severinului, Constanța, Tîrgoviște, Cîmpu-Lung, apoi Moldova toată și dela toate orașele s'ar putea aduna peste 800.000.

Restul... în București. Aci sunt sigur — la nevoie voi da chiar nume — că s'ar întrece care mai de care să acopere lista.

Mijlocul propus de mine are un îndoit avantaj: a) acela de a fi ușor, practic și a împăca toate exigențele chiar și pe cele mai implacabile și b) va fi făcut să înceteze odată pentru totdeauna motivul

pentru care mulți încunjură Liga, anume acela că noi întindem mîna celor ce mai tîrziu nici vor să mai audă de noi, dacă nu se urcă chiar în cîrca noastră.

De aceea sper că nu numai voi fi ascultat, dar că, propunerii mele se va da cea mai întinsă publicitate, chiar de ziarele anti-naționale și anti-ligiste.

Chael.

O MISIUNE ÎMPĂRĂTEASCĂ

Govîrșit de spontaneitatea și unanimitatea semnelor de condolențe, pe care popoarele Austriei și Ungariei le-au dat monarhului lor, acesta a adresat către «iubitele sale popoare» un manifest de mulțumire.

Acest act imperial este pătruns de multă căldură și dragoste pentru popoarele împărăției care au împărtășit cu atîta sinceritate durerea bătrînului Francisc Iosif.

Dar manifestul conține și cîte-va propozițiuni cari merită a fi în deosebi relevate.

«Comunitatea durerii noastre, zice împăratul, împletește o nouă legătură în jurul tronului și al patriei. Eu găsesc în iubirea popoarelor mele nu numai tăria datoriei mele de a *perservera în misiunea ce-mi incumbă, ci și speranța de a reuși.*

Rog pe Atotputernicul care atît de greu m'a încercat, să-mi dea puterea de a-mi îndeplini misiunea. *Il rog să bine cuvinteze și să lumineze popoarele mele, ca ele să găsească calea dragostii și a concordiei pe care înaintînd ele să poată prospera și să poată deveni fericite».*

Impăratul accentuează astfel că mai are o misiune. Care poate fi această misiune? A governa pur și simplu? Ca și pînă acum?... Bătrînețea și multe nenorociri ce au lovit pe Francisc Iosif au trebuit să diminueze în el gustul de domnie.

Oricît ar ține un monarh la plăcerea de a governa, asemenea dureri cum sunt acelea ce i-au fost date împăratului Francisc Iosif de a le suporta, trebuie să prefacă domnia în chin.

Chinul însă nu-l suportă decît cel ce e nevoit. Și cea mai înaltă constrîngere morală de a suporta asemenea chin nu poate fi decît un puternic sentiment *de datorie*.

Dacă monarhul acesta caută în dragostea popoarelor sale tăria spre a putea persevera în tron, aceasta însemnează că el are conștiința despre o *misiune specială*, pe care va trebui să o îndeplinească. Și Francisc Iosif I. are o astfel de misiune.

El a urcat tronul părinților săi sub deviza «*egalitate de drepturi pentru toate națiunile imperiului*».

Acest princip pe care el l'a proclamat și accentuat a rămas pînă în ziua de astăzi un *pium desiderium*. Mai rău. Acest princip s'a transformat, în practică, într'o absolută *inegalitate*, în o stare privilegiată a cîtorva popoare și în o umilire și asuprire a celorlalte.

Nu era și nu este de admis, ca un Domnitor, ca Francisc Iosif I, să nu vază și să nu înțeleagă profunda și izbitoarea contradicere între principiul pe care el îl proclamase ca fundamental pentru domnia sa și între denaturarea acestui principiu în practică.

Credem deci, că Impăratul Francisc

Iosif, care și-a dat, a trebuit să-și dea, consentimentul la întronarea și consolidarea raporturilor de *hegemoni* și de *iloți* în Austro-Ungaria își dă astăzi seamă de nedreptatea strigătoare la cer ce s'a făcut celor mai credincioase ale sale popoare. Și pentru că își dă seamă, de aceea el simte că are o enormă răspundere în fața lumii și a lui Dumnezeu. E natural ast-fel, ca împăratul să vorbească în aceste grele momente de o *misiune*, care îl constrânge a persevera și de dregostea care îl face a spera că va *reuși*. El vrea să repare greșeli din trecut, el vrea să dea popoarelor sale posibilitatea de a găsi, în fine, fericirea sub aripele vulturului austriac.

Numai așa se poate înțelege misiunea de care vorbește acest manifest.

Dorim ca aceasta a noastră interpretare să se dovedească în curînd întemeiată, pentru binele popoarelor din vecina împărăție și pentru liniștea sufletească a mult încercatului lor monarh.

Deladeal.

HUIDUIREA MAGHIARILOR LA VIENA

Da, aci a ajuns relațiile de amicitie dintre Unguri și Austriaci la huidueli. Și cînd? În mijlocul jalei generale pentru omorîrea împărătesei Elisabeta.

Ziarele maghiare aduc adică știrea, că pe cînd «deputațiunile» maghiare înaintau pe stradele Vienei spre palatul imperial, ca să ia parte la înmormîntarea Impărătesei, publicul german adunat în strade și piețe începu să strige «*Abzug*» adică «*Jos*

cu Ungurii». Deputațiunile maghiare și-au făcut astfel intrarea în «*Burg*» (palat) sub o zdravănă ploaie de huidueli și înjurături.

Aceleași ziare ne mai spun, că aceste deputațiuni au tăcut și au înghițit această demonstrație populară. Adică ce era să facă? Doar nu vor fi avut poftă de a se duce *bătute* din Viena.

Semnele vremii sunt acestea. Ele ne arată efervescența la care au ajuns raporturile între Germani și Maghiari și ne pun în vedere direcția în care vor trebui schimbate actualele stări de lucruri din monarhia habsburgică.

Soldatul român de peste munți

Cu ocazia manevrelor din Banat, soldații români de acolo și din Ardeal au dat noi dovezi despre destoinicia lor militară. «*Tribuna Poporului*» din Arad publică în această chestie un articol de informații, pe care ținem să-l reproducem și noi, ca să se vază cît de brav s'au purtat frații noștri și cu prilejul acestor manevre:

MÎNDRIA NOSTRĂ

(Lauda soldatului român — Metechenele «domnilor» — Popor brav)

Trecură și zilele sgomotoase dela *Buziaș*. Trecură marile manevre împărătești la cari soldați români au fost «inamicul» și soldați români au fost și «apărătorul».

Au luat parte la manevre regimentele corpului de armată VII. (Temișoara) și VIII. (Ardeal), compusă din voinicii români *ardeleni*, *crișeni* și *bănățeni*.

Nu este aici nici locul, nici privilegiul de a descrie decursul manevrelor, dar credem

că nici nu interesează așa de mult pe cetitorii acestei foi a ști cu deamănuntul toate mișcările de luptă și toate ciocnirile trupelor. Aceasta e treaba comandanților și a militarilor. De aceea nici nu cu asta voim să ne ocupăm, ci să scoatem la iveală numai unele părți mai însemnate ale întâmplărilor dela *manevre*.

Este știut de tot natul și a fost de atâtea ori recunoscut chiar din partea marilor comandanți, că soldat mai bun decât soldatul român armata noastră nu are. El este grosul, el este puterea armatei. Nu ne surprinde deci, dacă acum, după trecerea manevrelor ni se dă să cetim laude la adresa regimentelor românești, laude presărate ici colo în cutare foaie străină, ori date chiar în ordine de zi dela comanda militare. Am știut-o noi și o știu toți, că soldatul român numai cinste face neamului său.

Totuși, ca să rămână ceva însemnat pentru totdeauna despre purtarea bravă a soldaților noștri, amintim cinstea ce a avut-o la manevre regimentul 33 (Arad), care a fost agrăit și laudat de M. Sa împăratul chiar în decursul operațiilor strategice. Casul s'a întâmplat ast-fel:

În 1 Septembrie «inimicul», care înainta dinspre Virșeț, a fost atacat în flanc și după luptă de un ceas și jumătate a fost silit să se retragă. Atacul hotărîtor l'a făcut batalionul 4 al reg. 33, comandat de colonelul *Strobl*, și anume cu atîta bravură în cît M. Sa a dat pîteni calului și apropiindu-se de batalion i-a zis:

— Nicht war, dreiunddreisiger? — (Nu-i așa, că sunteți dela regimentul 33?) Apoi chemînd la sine pe colonelul *Guido Meyer*, și-a exprimat deplina mulțumită pentru ținuta bravă a regimentului.

Aceleași laude le-a exprimat și către general-majorul *Aug. Blondein*.

Acesta este numai un cas din multele casuri de laudă dela manevrele din ăst-an.

Dar că să se vadă și mai bine, că ce e soldatul român și cum își știe el împlini datorința, publicăm mai jos ordinul de zi al colonelului *Regenspursky* dela regimentul 43 (format din români bănățeni).

Iată ordinul:

«*Regimentul de infanterie ces. și reg. Contele Grüne No. 43.*

«*Ordinul comandantului de reg. No. 251.*

Tezișoara la 8 Sept 1898.

«Cu ocaziunea de eri a manevrelor dela Buziaș, cînd regimentul, ca reserva divisiunii, și-a schimbat locul dela aripa dreaptă către cea stîngă, Majestatea Sa Impăratul și regele nostru, trecînd cele 4 batalioane dinaintea Sa, mi-a adresat niște cuvinte pline de grație și de bună voință: «*feciorii merg foarte frumos și marțial*, — acest aspect marțial nu l'a avut mai înainte, regimentul ș'a ridicat foarte de cînd l'am văzut ultima dată, — foarte frumos.

«Rezerviștii nu se pot deosebi de ostășimea prezentă, — toți au ținută egal de frumoasă! Nu văd pantofi la soldați ceea ce e foarte bine, — statul e complet, trebuie că sunt foarte puțini marozi.

«Aproape fie-care companie a fost distinsă cu cuvintele: *foarte frumos, foarte brav, companie foarte bună*». La îndreptarea celei din urmă companii a binevoit Majestatea Sa prea grațios a-mi zice:

«*Mă bucur că am aflat regimentul d-v. într'o stare atît de excelentă*».

«Adînc emoționat de lauda de care am avut fericirea a fi împărtășit, am comunicat imediat comandanților de batalioane și de companii cuvintele Majestații Sale, mulțumindu-le pentru ajutorul lor.

«Mulțumesc din nou *tuturora*: oficerilor din stab, ofițerilor, sub-ofițerilor și tuturilor ostașilor.

«Toți au muncit, s'au obosit și au suferit lipsă, dar acum se pot bucura de resplata înaltă cu care au fost răsplătite suferințele lor.

«Ziua de 7 Septembrie e o zi de onoare pentru regiment și nimenea nu o va da uitării.

«Din îndemnul acestei zile de sărbătoare iert, în cît permite interesul serviciului, toate pedepsele disciplinare ce s'au dictat în timpul manevrelor, și aștept dela șefii despărțămintelor și sub despărțămintelor propuneri în această cauză.

«Acest ordin are a se da fie-cărui ofițer, cadet, sub ofițerilor mai vechi și tuturilor voluntarilor.

Acest ordin are să se introducă în tot cuprinsul său în ziarul regimentului.

Colonel *Regenspursky* m. p.

Ast-fel este soldatul român, mîndria și fala noastră.

Dar, adunatu-s'au domnii și sfat au făcut, că nu trebuie lăsați, ca în fața Prealuminatului și Preamăritului nostru Impărat și Rege căpeteniile bisericesti și lumene ale Românilor să se arate. Căci mulți sunt ei, Români, pe aceste plaiuri și văi, — zisuși-au ei în inima lor de ură cuprinsă față de al Românilor neam. Mulți sunt, și Domnul nostru nu trebuie să-i vadă *ca Români* fiind, nu glasul românesc să li-l audă și ast-fel cunoștință luînd de a lor mulțime și înflăcărată iubire și credincioasă supunere, și milă simțind de ei pentru nedreptățile multe, dela acești domni îndurate, cu urgie să le zică lor: iată poporul meu bun și credincios, ale cărui brațe vînjoase, apărare și scut puternic mi-au fost și fi-vor Mie și casei Mele în vremi de răstriește. Iată poporul acesta, dripit și nedreptățit de voi, cu dragoste și supunere se apropie, și prin al copiilor săi graiu credință și alipire îmi jură. Credință și alipire, — iar voi negru și rău la suflet mi-l'ați descris, și că resvrățitor este zis-ați în ale voastre adunări...

Nu, să nu se arate bărbații luminați ai acestui popor înaintea Prea luminatului Domn și Rege, au zi ei.

Și așa au făcut cum au zis.

Dat-au de știre prin gazete și porunci «dela vermeghie», că Impăratul-Rege deputațiuni nu primește, căpeteniile bisericeii române și bărbații luminați ai neamului să nu vină.

Și n'au venit.

Au venit însă *ai lor*, pe sub mîna înștiințați să vină și închinăciuni Impăratului să facă.

Și *ai lor* au venit, căci să vină lăsați au fost.

Dar primire cinstită și cu mare alaiu Impăratului trebuiau să facă. Cu cine s'o facă aceasta. Ei nație prin acel jur nu au, căci pămîntul acela *pămînt românesc este* și de Români locuit e. Să vină dară poporul, să vină țaranul român, dar *ungurește* să strige Impăratului de binevenire. Și așa poruncă au dat, la fibirăi și la notari și la primării, în comitatul *Timiș* și *Caras-Severin* și *Torontal*, de Români locuite, că nația să vină întru întîmpinare.

Și nația, mîndra nație românească dela

sate, venit-a cu mic cu mare, bărbați vînjoși și mîndrele femei, feciorii voinici și frumoasele fete, bătrînii venerabili și nevinovații băeți. Și hainele de sărbătoare mare scos'au din lăzi, ca cu cinste și vrednicie pe Impărat să primească.

Și datu-li-s'a lor poruncă, aspră poruncă «dela vermegie», că «*eljen*» să strige, și dulcele graiu românesc pe buzele lor să nu'l iee, cînd pe Impăratul și Rege al lor primesc.

Căci răi la gînd și nemernici în planuri domnii erau. Să afle adică Prealuminatul și Preabunul Stăpîn, că poporul român limba lui Arpád iubește, aceasta o grăește și pe a lui dulce și frumoasă limbă o lea-pădă.

Ast-fel voit-au ei să pună sub obroc nația română, dar înșelatu-s'au.

Și înșelatu-s'au cei răi, pentru poporul român înșirat în calea M. Sale de-alungul drumului pînă la conac, în număr de preste *trei zeci de mii*, văzîndu-l că vine, că se apropie El, Preabunul Stăpîn, «porunca de la vermeghie» au lăsat-o, și în dulcele graiu românesc strigat-au Impăratului de bine venire lungi și puternice și însuflețite «*Să trăiască*».

Astfel stricînd toată socoteala domnilor. Iar Marele nostru stăpîn, înțeleptul și bunul nostru Impărat, după port și după graiu cunoscut'a, că Români sunt cei ce-l primesc. Și zis-a către sfetnici Săi:

«*Cu adevărat ași crede, că în România mă aflu, dacă nu a-și ști că sunt în Ungaria*».

Astfel graiul românesc învins'a preste al domnilor gînd rău.

Dar și mai departe, la cîmp și prin sate, Maj. Sa tot numai Români a văzut, și Alteța Sa, viitorul Impărat și Rege, archiducele *Francisc Ferdinand* între Români a poposit la *nuntă românească* a fost privind al Românilor joc și pe însurăței români cîstind cu domneasca cinste. — În Stamora-română era tocmă o nuntă. Archiducele a privit mult portul și jocul Românilor, a dăruit mirilor 200 fl., iar cînd mirii i-au mulțumit sărutîndu-i mîna după al Românilor obicei, punînd în urmă mîna sărutată la frunte, ori la obraz (mireasa la frunte, mirele la obraz) ceea-ce Alteței Sale, foarte

mult a plăcut, *românește* i-a întrebat pe miri: «*așa la voi datina?*»

Și iarăși viitorul împărat și rege, arhiducele *Francisc Ferdinand*, și tot în *Stamora-română*, o altă faptă drăgălașă a săvârșit.

Archiducele și-a avut cuartierul în *Stamora-română*, avînd să comandeze divisiunea a 17-a. A doua zi dela încuarterarea sa plecînd des de dimineată la trupele sale, la capătul satului a văzut o frumoasă românceuță, care scotea apă din fîntină. Archiducele i-a cerut să-i dea apă.

Fata i-a întins bucuroasă vasul cu apă, adjutantul însă, îngrozit că Archiducele va bea din vas, i-a întins în grabă un pahar ce-l avea la sine. — Mulțumesc, — a răspuns archiducele, — nu mi-e sete, ci *am cercat-o numai să văd, că oare da-mi-ar*. Și mulțumind fetei i-a dat o bancnotă de 10 fl.

Iar soldații, feciori de român au fost, aproape toți; cu ei tot *românește* a vorbit șeful de stat major, colonelul *Schreiber*.

Unde este dară ungrimea în jurul *Buziașului*? Unde sunt planurile răutăcioase ale domnilor, de a face pe străini să creadă, că nu noi, Români, suntem în majoritate compactă pe pămîntul acesta?

Ungrimea ca 'n palmă; planurile lor spulberate și nimicite, răsturnate și alungate ca volbura de vînt.

Căci pămîntul acela pămînt românesc este, Români în masse îl locuiesc, iar lumina adevărului nu se poate ascunde sub obroc!

Onoare ție, brav popor român, care și desfăcut de conducătorii tăi, desfăcut cu celaina, cu atîta cinste te-ai știut prezenta în fața Bunului și Luminatului Stăpîn.

Doi Unguri la mormîntul lui Ștefan cel Mare

La 16/28 August s'a ținut la mănăstirea *Putna* în *Bucovina* parastas pentru fericitul și de-a pururea pomenitul ctitor al acelei mănăstiri Ștefan cel Bun și Mare, de către igumenul și archimandritul *Vasile Renney de Herseni*, asistat de alți preoți și fiind de față multă lume, fruntași

și popor, din părțile acelea. Un *Ungur* din *Hadik* a ținut o cuvîntare frumoasă în limba românească, pentru sufletul marelui voevod. Alt ungr, a depus pe mormîntul fericitului sărbătorit o cunună foarte frumoasă și trei lumînări mari.

Iată doi Unguri înțelepți, cari își dau seamă că ei toți cîți au fost colonizați printre Români au să fie nevoiți odată a se închina dinaintea eroilor acestor țări românești. Cei doi Unguri au început mai din vreme. . . .

RASSELE ȘI AMESTECUL LOR

Distinsul nostru istoric d. *A. D. Xenopol* continuă în *Arhiva* din Iași interesantele d-sale studii asupra principiilor fundamentale ale istoriei. Studiul din urmă avînd o particulară importanță și pentru cetitorii noștri, ne facem o plăcere a reproduce cîteva părți din el.

istoria omenirii se desfășură pe un spațiu, prin mijlocirea popoarelor care alcătuiesc grupuri mai mult sau mai puțin întinse. Mersul ei va fi deci supus înrîuririi pe care aceste două feluri de fapte coexistente o vor pune în lucrare asupra dezvoltării. Spiritul care dă naștere fenomenelor istorice va fi condiționat în întregul lui prin aceste două însemnate elemente: *al mediului* adică al naturii și al așezării geografice în sînul căreia poporul este chemat a viețui, și *al rassei*, sau al complexiunii organice și psihice a indivizilor care alcătuiesc grupul omenesc. Mediul va înlesni înflorirea oare căror facultăți, a oare căror aplecări, precum va putea și pune o stavilă altora, prin niște pedici mai mult sau mai puțin greu de învins. *Rassa* va înzestra poporul cu oare-care înaripare de idei, de simțiminte, de vroinți. Dacă spiritul poate lupta im-

potriva naturii înconjurătoare pentru a o stăpîni și a o face să slujească trebuințelor omului; pentru a învinge, cel puțin pînă la un oare-care punct, pedicele pe care ea le opune întinderii sale, el nu poate încerca nimic împotriva rasei care tocmai i-a măsurat gradul de putere intelectuală de care el dispune în lupta sa împotriva naturii. Deci pe cînd spiritul poate stăpîni mediul cel puțin în oare-care hotare, el va fi totdeauna cu desăvîrșire stăpînit de rassă. În ambele cazuri, acțiunea pe care acești doi factori o pun în lucrare asupra dezvoltării este statornică și pururea aceeași. Această acțiune va avea, pentru mediu, efectul de a da mișcării succesive a faptelor istoriei o direcțiune statornică; pentru rassă, de a determina caracterul acestei mișcări și de a însemna hotarele pînă unde ea poate ajunge. Să luăm de pe acum aminte, că mediul exterior, singurul cu care ne îndelețnicim aici, nu pune în lucrare nici o acțiune *modificatoare* asupra dezvoltării, și că tot rolul său, care cu toate aceste e din cele mai însemnate, se mărginește la o acțiune *îndreptătoare*, pusă în lucrare, într'un chip statornic, asupra dezvoltării unui grup omenesc (1).

RASSA

Mai mulți autori cred că ideea de rassă n'a fost iscodită decît pentru a înlocui o explicațiune serioasă, și că deosebirile originale de rassă nu sunt decît curate ipoteze.

Argumentele prin care se caută a se tăgădui înrîurirea rasei nu sunt însă de susținut. Așa d. *Lacombe*, urmînd în totul părerile istoricului englez *Henri Thomas Buckle*, întîmpină că dacă există genii speciale pentru fie-care rassă, aceste însușiri înnăscute ar trebui să se arate neatîrnate de ori ce condiție; căci zice el, «dacă oare-care condiții fac ca geniul să nu apară și îl nimicesc, altele fac ca el să se arate într-

cît-va, iar altele să se arate cu strălucire, totul se petrece ca și cînd geniul nu ar fi nimic, iar condițiile totul. Atunci pentru ce această presupunere a geniului?» (2) Răspunsul e foarte ușor, pentru că condițiile pot face totul, afară de geniul însuși care alcătuește *colțul* al căruia dezvoltare este favorizată sau împedicată de acele condiții. *Lazarus și Steinthal* iea aminte cu multă dreptate, că «decăderea națiunilor, sub acelaș ceriu care a văzut propășirea lor, dovedește că această propășire nu atîrnă numai de condițiile în care națiunile trăesc, și că spiritul prin el însuși joacă, în această privire, un rol anumit și însemnat» (3). Dar observațiunea dovedește de a dreptul că rasele inferioare, chiar cînd sunt puse în condițiile cele mai priincioase, sunt departe de a da ființă propășirii într'un chip de o potrivă cu razele superioare. D. *Benjamin Kidd* zice, că «în Statele-Unite, Negrii au fost emancipați; ei votează ca toți cetățenii, s'au îmbogățit și s'au luminat; cu toate aceste, ei au rămas inferiori oamenilor de altă culoare; ei sunt totdeauna într'o stare de subordonare, cu toate arătările libertății, față cu rassa albă, în sinul căreia trăesc» (4).

D. *Lacombe* adaugă, că «geniul rasei ar trebui să se arate, încă de cînd întîia generație ajunge la o vîrstă coaptă. Nu ar trebui să fie, în istoria unui popor, nici trepte de dezvoltare, nici, ceea ce merge de obicei împreună cu acele trepte, propășire, și tot așa de puțin și decădere». Ca și cum am zice, că ceva care pătrunde în plîntă trebuie s'o facă să producă de îndată sămînta, fără a trece prin mijlocirea mugurilor, a frunzelor, a florilor și a fructelor. D. *Lacombe* crede că Chinezii așezați în mediul în care au trăit Grecii, ar fi dat naștere aceleiași civilizații, și că Franța impoporată cu Negrii ar înfățișa astăzi întocmai același grad de cultură! Noi nu putem vedea, în astfel de susțineri, decît răsuciri ale gîndirei. Și cu toate aceste d-l

(1) Compară *Lamprecht*, *Was ist Kulturgeschichte in Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, I, 1896, p. 111: «Diese Faktoren (rasa și mediul) sind nun im Allgemeinen konstant; sie lassen sich mithin auch als Bedingungen des historischen Lebens bezeichnen.»

(2) *De l'histoire considerée comme science*, p. 309 Comp. *Buckle*, *Histoire de la civilisation en Angleterre*, trad. *Baillet*, I. 1860, p. 12.

(3) *Einleitende Gedanken* (citată mai sus, cap. I nota 5), p. 12.

(4) *Evolution sociale*, trad. *Le Monnier*, Paris 1896, p. 49.

Lacombe însuși, fără a vedea contrazicerea izbitoare în care se pune cu propria sa teorie, recunoaște, că «ori ce om privit într'un chip anumit este singur în felul său, și că dacă străinii nu au pe Molière, noi nu avem decît unul» (5). Ce este însă un individ, decît o rassa individualizată, iar rassa ce este ea alta decît o individualitate generalizată? Cum se poate susține în acelaș timp, existența unei complexiuni particulare a spiritului în fie-care individ și a o respinge pentru popoare? D-l Lacombe nu va putea de sigur tăgădui că fie ce rassa de cîni, fie ce varietate chiar, posedă însușiri deosebite; că prepelicarii, guz-gănarii, ogarii, cîinii ciobănești nu se deosebesc, în aplecările lor, din pricina mediului în care trăesc, ci numai din pricina complexiunii lor organice particulare. Pentru ce însă am tăgădui oamenilor, a căror organism e mult mai complicat, mult mai în stare de a da naștere unor compuși deosebiți, ceea ce nu se poate recunoaște pentru animale? D-l *Mougeolle*, alt protivnic al ideii rasei, amestecă pe această din urmă cu caracterul istoric al popoarelor (amestec de care ne vom ocupa mai la vale), fiind-că el aduce ca exemplu al schimbării caracterului raselor, împrejurarea, că «Jidovii, în țara lor, se dedau aproape numai cît agriculturii, pe cînd în Europa modernă ei se țin mai toți de negoțul aurului».

Rassele însă, ori cît de nereductibil ar fi elementul lor, pot să se schimbe prin proceduri organice precum încrucișarea. Iată bunăoară pricina pentru care poporul grec de astăzi a încetat de a mai produce eroii dela Termopile și geniile care lumina ră veacul lui Pericle. D-l *Mougeolle* susține că «nici oamenii, nici rasele nu sunt temeiul de pe urmă al evenimentelor; că este ceva mai departe, și că acel ceva este mediul» (6).

Nu este nici o îndoială că rasele omenști, în tocmai ca și deosebitele specii animale, sunt pentru o parte, productul înrîuririi mediului din afară. Dar această înrîurire care în vremile noastre, a încetat

de a mai lucra ca putere transformătoare a produs în decursul evoluțiunei, organisme particulare care au devenit neschimbătoare tocmai prin stat rnicirea mediului din afară. D-l *Mougeolle* recunoaște el însuși, că «popoarele prefac religiile lor, potrivit dogmele și disciplina lor temperamentului cu care sunt înzestrate». Dacă însă popoarele posedă temperamente particulare, aceasta înseamnă că ele se deosebesc unele de altele prin întocmirea minții lor, prin complexiunea organică a indivizilor care le compun, într'un cuvînt prin rassa lor.

Vedem deci că autorii care se silesc a tăgădui învederarea, existența deosebitelor rasse omenști, sunt nevoiți să contrazică, recunoscînd prin fapte ceea ce tăgăduesc prin vorbe. Ni se pare că *Taine* spune cu mult mai mare cuvînt, că «ceea ce se numește rassa, sunt aplecările înăscute și moștenite pe care omul le aduce cu el la lumină și care de obicei se împreunează cu deosebiri însemnate în temperament și în întocmirea trupului. Acesta este cel dintîiu și cel mai bogat izvor al puterilor stăpîne din care decurge evenimentele istorice» (7). Tot așa definește rassa d-l *Brunetière*, ca «elementul nereductibil între toate, acela care despărțește omenirea în familii deosebite, ultimul termin al analizei literare, filologice, limbistice și psihologice, dincolo de care nu mai este decît șovăire și întunerice» (8). La urma urmelor trebuie să ne hotărîm a nu pretinde să înțelegem toate lucrurile. Natura înfățișează netăgăduit o parte necunoscută, ultimul temei al existenței.

Rassele omenști nu se află cu toate acestea, decît într'un chip excepțional și în reprezentanții lor cei mai de jos, ca ferite de ori ce amestec. Popoarele istorice, din potrivă, provin mai toate din împleticiri mai mult sau mai puțin rostite între dosebitele rasse sau sub-rasse omenști. Popoarele nu alcătuesc rasse firești, ci mai curînd compuși «formați în vremile istorice prin întîmplările cuceririlor, ale migrațiunilor

(5) *De l'histoire considerée comme science*, p. 313 și 326.

(6) *Les problèmes de l'histoire*, Paris 1885, p. 247, 244, 264.

(7) *Histoire de la littérature anglaise*, I, p. XXIII.

(8) *De l'évolution des genres dans la littérature*, Paris 1894, p. 242.

sau ale schimbărilor politice» (9). Dar chiar în aceste produse măestrite ale întâmplărilor istorice, elementul de temelie și deosebitor rămâne în totdeauna acel fiziologic, complexiunea organică, reconstituit din nou la fie care popor prin combinările elementelor care iau dat naștere. Această complexiune organică tradusă în manifestări intelectuale și înrîurită prin acțiunea evenimentelor produce ceea ce se numește *caracterul național*. Acest din urmă se rostește tot mai puternic, cu cât poporul își prelungește viața, fiind că manifestările, la început pornite de la sine, se întorc în obiceiuri și ieu o trăinicie din ce în ce mai mare.

Nu se poate tăgădui înrîurirea rasei asupra întocmirii mintale a popoarelor, din pricina împrejurării, că «popoarele de care ar putea fi vorba în această întrebare, adică acele europene, aparțin toate uneia și aceleiași rase, cea arică», precum o susține D. *Büdinger* (10). Nu numai rasele principale înfățoșază deosebiri organice și prin urmare deosebiri fiziologice și psihologice, dar încă și subîmpărțirile lor, și cu atât mai mult deosebiturile lor amestecuri.

Aceste aplecări sau însușiri organice și psihice înnăscute explică pe de o parte înălțimea pînă unde se va ridica o civilizație, de alta caracterul pe care îl va înfățoșa. Așa Chinezii, de rasă galbenă, s'au oprit în a lor dezvoltare care pentru a zice astfel s'a osificat. Să face multă vorbă, zice D. *Gustave le Bon*, despre propășirea realizată în zile noastre de Japoneji. Ne temem mult că această propășire să nu fie decît un lustru care va putea ușor dispărea. Japonejii se țin de rasă galbenă, și nu se pot deosebi mult de Chineji, în cea ce privește puțința de a se civiliza» (11). Caracterul deosebit al civilizației germane, franceze, engleze, italiene, americane, se explică, în partea sa nereductibilă, numai prin elementul rasei.

Dacă cîțiva autori își dau silinți a tăgădui adevărul ne vroid să recunoască înrîurirea rasei asupra dezvoltării popoarelor, autorul pe care l-am citat, D. *Gustave le*

Bon, face să atîrne cu totul de ea această dezvoltare. Ne vom îndeletnici mai pe larg cu teoriile d-sale, căci ele ne vor da prilejul de a limpezi mai multe întrebări însemnate privitoare la rasă.

După d-l le Bon, «caracterele morale și intelectuale ale unui popor reprezintă tot trecutul său, moștenirea tuturor străbunilor săi. Morții au creat, veac cu veac, ideile noastre, simțimintele noastre și prin urmare toate imboldirile purtării noastre. Împreunarea de idei, de simțiminte, pe care toți indivizii unei aceleiași țări o aduc cînd se nasc, alcătuește sufletul rasei». Autorul adaugă, pentru a-și lămuri mai bine gîndirea, că «constituția mintală a unui popor nu cere, ca creațiunea unei specii animale, acele vîrste geologice, ale căror durată nesfîrșită întrece toate calculele noastre. Ea cere totuși un timp în destul de lung. Pentru a crea un popor ca cel francez, și aceasta încă într'un grad destul de slab, au trebuit mai mult de 10 veacuri» (p. 9, 12, 13). În aceste locuri și în multe altele, autorul atribuie formarea rasei sau a caracterului (termini ce sunt întrebunțați fără alegere, unul pentru altul, de d-l le Bon), sau a constituției mintale a popoarelor, influenței împrejurărilor, evenimentelor, deci istoriei grupurilor omenesti; și cu toate aceste d-l le Bon scrie cartea sa tocmai pentru a dovedi contrarul. El revine în mai multe rinduri asupra ideii sale favorite, că «evoluția (adecă istoria) derivă din caracterele morale și intelectuale ale raselor; că sufletul raselor ocîrmuește în realitate toată evoluția unui popor; că toată viața, lui decurge din constituirea lui mintală, tot atît de nestrămutată ca și caracterele sale anatomice; că acest caracter este stîncă neschimbătoare pe care valul trebuie să o bată zi cu zi, în timp de veacuri, înainte de a ajunge ai rotunzi măcar contururile; el este echivalentul elementului nereductibil al speciei; aripioara peștelui, pliscul paserei, dintele carnivorului» (p. 3, 5, 12, 30). Dar dacă d-l le Bon susține pe de o parte că evoluția, adecă istoria, este produsul caracterului și pe de altă parte că acesta este produsul morților, al generațiilor anterioare, deci al istoriei, nouă ni se pare că ambele idei nu pot sta împreună, întru cît conțin susțineri contrazicătoare.

(9) *Gustave le Bon, Lois psychologiques du développement des peuples*, Paris, 1895, p. 4.

(10) *Über Nationalität in Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, III, 1865 p. 105.

(11) *Lois psychologiques* citate, p. 33.

Această contradicție nu-și are temeiul într-o nebagare de samă a d-lui le Bon. Ea trebuie să fie adusă, în chip fatal, prin amestecul pe care autorul îl face între două noțiuni cu totul deosebite, dar pe care limba obicinuită le înseamnă prin unul și același termen, acel de *caracter*. El confundă caracterul, sau mai bine zis *fondul* rasei, constituit prin însușirile anatomice, fiziologice și psihologice ale indivizilor care compun deosebitele grupe omenesti, cu *caracterul istoric* al popoarelor, născut din reacțiunea trezită prin evenimente în fondul organic primitiv. Pe când cel dintîi, fondul rasei, este într-adevăr nereductibil și nu se schimbă decît sub lucrarea unor cauze și ele organice, caracterul istoric se formează în cursul vremurilor și anume în niște răstimpuri care nu au de loc nevoie de a ajunge imensitatea vrîstelor geologice. Cea întîi aruncătură de ochi asupra popoarelor, ne arată ușor existența acestor două elemente deosebite, a căror combinare constituie cea ce iarăși să numește caracterul unui popor. Astfel la Evrei, fineța spiritului este o însușire naturală organică, afirmătoare de constituirea crierului lor, pe cînd predispunerea lor actuală pentru afacerile bănești, le a fost impusă prin condițiile în care ei au trăit mai pînă la pragul epocii noastre. Dacă Englezii posedă sîngele rece și seriozitatea ca însușiri firești, îndreptarea practică a spiritului lor, care constituie caracterul lor principal ca popor, este datorită aplicării vieții lor la negoț; dar această aplicare nu este mai veche de 600 de ani. Caracterul poporului francez era fără îndoială cu totul altul pe vremele cruciatelor de cum este astăzi. Și cu toate acestea fondul rasei galice, spiritul său vesel, mușcător, satiric, gîndirea sa limpede și precisă, au rămas aceleași în toate timpurile istoriei sale.

D-l le Bon confundînd fără alegere aceste două elemente, cu totul deosebite, ale constituției mintale a unui popor, și însemnînd prin același termen cînd pe unul cînd pe celalalt, cînd însuși rezultatul combinării lor, nu putea face altfel decît să se contradică în tot decursul scrierii sale. Iată pentru ce, bunăoară, el susține într'un loc că «cruciarea este singurul mijloc fără greș ce posedăm pentru a transforma, într'un

chip fundamental, caracterul unui popor, ereditatea fiind singură destul de puternică pentru a lupta contra eredității; că cruciarea este elementul fundamental în formarea rasei» (p. 46) — loc ce se raportează învederat la fondul organic al raselor omenesti. Aiurea însă autorul amestecă rasele cu clasele dezvoltate în popoare prin istoria lor. După ce a căutat să stabilească că o prăpastie mintală desparte rasele între ele, în rase primitive, inferioare, mijlocii și superioare, împărțire care se rapoartă învederat la fondul organic omenesc, d-l le Bon încheie «că nu este nevoie de a merge la adevărații sălbateci pentru a găsi *rassele inferioare și primitive*, întru cît straturile cele mai joase ale societății europene sînt omoloage cu ființele primitive» (p. 26). Straturile de jos ale poporului francez sau englez constituie deci, după d-l le Bon, rase primitive. Dar între aceste straturi și straturile superioare nu există nici o prăpastie mintală, întru cît cele din urmă recrutează adese ori în rîndurile celor dintîi spiritele lor mai de seamă.

Rasele sînt într'adevăr nereductibile ca și aripioara peștelui, pliscul pasărei sau dintele carnivorului; dar ele nu sînt nici de cum produse istorice, sînt niște formațiuni organice, create tocmai în timpul epocilor geologice, prin lucrarea atot puternică a mediului exterior asupra organismului omenesc. Caracterul istoric al popoarelor este, din potrivă, un produs al reacțiunii evenimentelor asupra fondului animal organic. Acest caracter se schimbă adese-ori în decursul timpului.

Dar d-l le Bon mai dă termenului de caracter un al treilea înțeles care nu mai este nici acel al fondului rasei, nici acel al caracterului istoric. Domnia sa îl descrie însuși ca «alcătuirea în proporțiuni deosebite a diverselor elemente pe care psihologia le cuprinde astăzi de obicei sub numele de simțăminte; stăruința, energia, puterea de a se stăpîni și moralitatea, sinteză de simțăminte destul de complexă.» (p. 28). Iată un înțeles cu totul altul alipit termenului de caracter, înțelesul moral. D-l le Bon ar fi trebuit să arate în care accepțiune înțelege a întrebuiința acest termen cu sensuri atît de deosebite; căci nimic nu este mai protivnic spiritului științific decît

lipsa de precizie a noțiunilor și a termenilor ce le înseamnă. Conform cu această nouă nuanță a termenului de caracter căruia opune inteligența, d-l le Bon tăgăduiește acestei din urmă aproape ori-ce acțiune asupra desvoltării. El zice: «influența caracterului este atot puternică în viața popoarelor, pe cînd cea a inteligenței este în adevăr foarte slabă (p. 30). De aceea și autorul nostru respinge înrîurirea educației asupra mersului evenimentelor (p. 29); cea a oamenilor mari cari nu ar avea o acțiune trainică asupra societăților decît atunci cînd sintetizează toate eforturile unei rase (p. 133); cea a religiunilor care, de parte de a influența desvoltarea, se prefac după sufletul popoarelor peste care ele se întind (p. 64). Tot așa este cu artele (p. 77), cu așezămintele, cu limbele (p. 70). Toate aceste manifestări ale vieții popoarelor, de parte de a hotărî istoria lor, nu fac alt ceva decît a se pune în acord cu caracterul fundamental al poporului în sinul căruia ele se desvoltă. Aici caracterul este luat de d-l le Bon, fără îndoială într'un alt înțeles decît acel de caracter moral; el cugetă la caracterul istoric, sau mai curînd la acel organic al rasei.

Înțelege ori-cine că este aproape peste putință de a urmări ideia multiformă a d-lui le Bon asupra caracterului. Dar ori-care ar fi ea, putem să ne întrebăm dacă evoluția neamului omenesc atîrnă numai de caracter și dacă inteligența nu are asupra mersului evenimentelor decît o foarte slabă înrîurire.

Noi credem că fondul rasei și prin urmare pînă la un oare-care punct și caracterul istoric, nu joacă alt rol în evoluție decît de a-i condiționa mersul și de a hotărî, tocmai prin puterea inteligenței cu care o rasă este înzestrată, înălțimea pînă unde evoluția se va putea ridica și de a colora desvoltarea într'un chip oare-care. Rolul cel mare în desvoltare, nu aparține și nu poate aparține stîncei nemișcate a d-lui le Bon, pentru temeiul cel foarte simplu că ceea ce este nemișcat nu poate evolua. Facultățile înăscute ale rasei, dispozițiunile dobîndite ale caracterului istoric, nu pot juca decît un rol pasiv în mersul evoluționist. Acest din urmă este produsul puterii intelectuale, căci omul nu evoluează

decît prin minte. De aceea și în cîte contraziceri nu este împins d-l le Bon, prin eroarea sa fundamentală! Îl vedem susținînd, bună-oară, că «una din principalele urmări ale civilizației este de a diferenția rasele prin munca intelectuală în fie-care zi mai însemnată, impusă de ea popoarelor ce au ajuns la un înalt grad de cultură». Dar dacă *inteligența* nu joacă decît un rol foarte slab în viața raselor, cum se poate ca *munca intelectuală* să le diferențeze? Și dacă inteligența nu este în viața popoarelor decît un neînsemnat element; dacă chiar, după d-l le Bon, predominarea elementului intelectual aduce adese ori decăderea lor, cum poate el aproba cuvintele lui Saint Simon, că «dacă Franța ar perde de odată cei cincizeci ai ei întii învățați cei cincizeci ai ei întii artiști, cei cincizeci ai ei întiiu fabricanți, cei cincizeci ai ei întii cultivatori, națiunea ar deveni un corp fără suflet; ea ar fi descăpăținată». D-l le Bon începe chiar scrierea lui prin analiza pustierilor pe care ideia egalității le-a făcut pînă acum în societățile omenești și se teme ca aceste pustieri să nu-și urmeze calea și în viitor căci, zice el, «o idee adevărată sau falsă trebuie să-și facă drumul». Într'o altă carte același autor zice că «marile resturnări care precedează schimbările de civilizație sunt datorite modificărilor adînci în ideile popoarelor» (12). D-l le Bon recunoaște deci și ideilor adică produselor inteligenței, un rol important în viața societăților, și pare deci a revoca afirmarea sa prea de tot absolută, că *influența inteligenței asupra vieții popoarelor ar fi foarte slabă*. Dar d-l le Bon, pentru a înlătura această contrazicere, susține că «ideile nu au o acțiune reală asupra sufletului popoarelor decît atunci cînd ele s'au coborît în regiunea statornică și neschimbată a simțămîntului, unde se elaborează motivele acțiunilor noastre. Ideile devin atunci elemente al caracterului nostru» (p. 125). Această afirmare a d-lui le Bon este lipsită de ori-ce temei. Toate ideile cele mari care au mișcat neamul omenesc au împins pe acesta la acțiune puțin timp după manifestarea lor intelectuală; și nu este

(12) *Psychologie des foules*, Paris, 1895, p. I.

nici cum exact de a susține că trebuie mai multe generații de oameni pentru a face ză triumfe ideile nouă, și că ele nu ar evolua decât foarte încet. Toate transformările istorice datorite ideilor mărturisesc acest lucru. Ast-fel creștinismul era stăpîn pe multe conștiinți chiar din veacul întiiu după Isus Hristos; mahometanismul împinse pe Arabi la cucerirea lumii încă sub cei dintii califi; doctrinele lui Wycleff, Huss, Luther, Calvin, Zwingli fură primite de diferitele popoare din vremea vieții întemeetorilor lor; revoluția franceză urmă foarte de aproape înflorirea filosofiei critice a veacului al XVIII-lea. Ideile cari transformară societatea românească au lucrat îndată după a lor infiltrare în ea. Toate aceste idei produsură efectele lor, în viața societăților, puțin timp după arătarea lor, în momentul cînd modul lor de acțiune pe deplin conștiut, le dădea mai mare putere. Este adevărat că atunci cînd o idee puternică a cuprins conștiința omenească, ea se întemeiază aici într'un chip statornic și că atunci evoluția ei se face foarte încet; că ast-fel de idei nu dispar decât după treceri de timp foarte îndelungate. Este chiar o clasă întregă de idei care nu se mai șterg nici odată: acele întemeiate pe adevăr. Dar dacă aceste idei evoluează încet, ele sunt din contră foarte harnice a pune stăpînire pe sufletul omenească.

Pentru a da un ultim exemplu a puținii consistenți a ideilor d-lui le Bon, vom raporta o altă contradicere a autorului care nici măcar nu este cea d-ă pe urmă. La p. 25 el susține că «însușirile intelectuale pot fi ușor modificate prin educație; iar acele ale caracterului *scapă mai cu totul de acțiunea ei*». La pagina 168 d-l le Bon cere cu toate aceste, ca mijloc de a regenera caracterul poporului francez, acel «*de a schimba educațiunea lui latină* care despoaie de ori-ce energie pe acei cărora ereditatea ar fi mai lăsat încă asemenea însușiri».

Nu este deci numai caracterul singur și ideile stratificate care intră în a lui compoziție, elementele determinătoare ale evoluției, ci din oontra ideile ca product direct și nemijlocit al inteligenței. In ea și în facultatea de a se ridica tot mai sus deasupra animalității, reșede principiul evoluției-

nei și geneza istoriei. Caracterul, rasa poporului, tot atît pe cît și mijlocul unde ea se dezvoltă, nu fac decât a da mersului ei o oare-care îndreptare și a-l colora într'un chip anumit. A susținea contrarul, poate fi o idee foarte originală, care însă nu are a face cu adevărul 13.

Această analiză a cărței d-lui Gustav le Bon ne conduce la următoarele rezultate:

I. Că rassa, adevă însușirile firești și ne-schimbătoare ale sufletului popoarelor, hotărîită de complexiunea organică, fiziologică și psihologică a indivizilor omenești, alcătuește elementul statornic și de căpetenie care condiționează evoluțiunea.

II. Că nu trebuie amesecat acest element cu caracterul istoric, product îngrămădit al istoriei, resultat al acțiunii unor evenimente repetate. Acest caracter se schimbă cu timpul, dar contribuie și el a condiționa deosebitele trepte ale dezvoltării.

III. Că rassa nu trebuie iarăși să fie amestecată cu caracterul moral, mănunchiu de însușiri care după a lui alcătuire, poate să vină în ajutorul dezvoltării sau să-i fie o stavilă.

IV. Că toate aceste elemente alcătuesc factori statornici care condiționează evoluțiunea, fără a o determina, ea însuși fiind datorită mișcării spiritului.

V. Că rassa constituie o putere care manifestează lucrarea ei stăruitoare în tot cursul istoriei; că ea dă naștere caracterului național care nu este la rîndul său, decât o putere derivată din puterea fundamentală a rasei.

AMESTECUL RASELOR

Rasele omenești se pot împărți în patru grupe, cu privire la puțința lor de a se civilisa. Treapta cea mai de jos vor da-o rasele *primitive*, la care nu se întilnește nici o cultură și care au rămas în acea perioadă apropiată de animalitate pe care străbunii noștri au străbătut-o la epoca pietrei lustruite. Deasupra acestor rase primitive vin rasele *inferioare*, reprezentate mai ales de către Negrii din Africa care

13) Această critică a cărței d-lui Gustave le Bon apărut în *Revue Critique* din Paris, 1896, No. 22.

nică odată nu au putut depăși forme de civilizație de tot barbare. A treia treaptă este dată de rassa *mijlocie*, galbenă (Chinezi, Japonezi, Mangoli, Turci) care au creat tipuri de civilizație destul de înalte, fără a ajunge totuși la înălțimea rasei superioarei, albe, care poartă pe umerile ei arca civilizației.

Toate aceste rase se sub împart în grupuri mai restrinse, caracterizate iarăși prin particularități organice deosebite și care alcătuiesc fără îndoială tot atâtea sub-rase deosebite.

Amestecul acestor felurite rase sau sub-rase în popoarele istorice a dat naștere la niște compuși deosebiți, după elementele care au contribuit a le alcătui. Ast-fel amestecul ramurilor unei aceleiași rase bună oară ale unei rase superioare, a dat de obicei naștere la produște tot atât de destoinice pentru propășire ca și popoarelor ferite de ori ce atingere- Francezii, Italianii, Spaniolii, eșii din amestecul Celților cu Romanii și Germanii sau Români născuți din acel al Tracilor cu Romanii și Slavii, au dat compuși tot atât de destoinici pentru propășire ca și Romanii Germanii sau Slavii în parte. Une ori compuşii s'au găsit a fi inferiori elementelor intrate în combinație. Așa sunt Grecii moderni, proveniți din amestecul Grecilor vechi cu Slavii. Explicarea acestui fenomen este după noi următoarea: sîngele Romanilor nu era deosebit în fire de acel al popoarelor cari se amestecară cu ei, pe cînd sîngele Grecilor, de o fineță cu totul afară din cale (dovadă civilizația lor așa de deplină), nu putu decît să se corupă amestecîndu-se cu acel al Slavilor (14) Amestecul raselor *deosebite* va avea tot-d'a-una drept rezultat, de a face să se plece compusul cătră elementul predominant. Această predominare poate să se arăte une-ori în întrebuintărea limbei, precum la Bulgari, unde elementul slav predomină asupra celui finic, sau la unguri unde elementul mongol, reprezentat tocmai prin limbă, stă deasupra. Alte ori predominarea se rotește prin caracter sau

(14) Iată cum s'ar putea rezolvi greutatea pe care cred a o găsi în această inferioritate intelectuală a rasei grecești, D. Mougeolle (mai sus nota 6) și Leon Metschinkoff, *La civilisation et les grands fleuves*, Paris, 1885.

aplecări, precum se întîmplă lucrul la popoarele Americii sudice, la care sub o coajă spaniolă prinsă pe din afară, fierbe un sînge de Piei-Roșii (15). D. *le Bon* privește deci fără temei rassa ispano-americană ca o rassă latină curată și atribuie inferioritatea civilizației popoarele Americii de Sud unei pretinse inferiorități a rasei latine față cu cea anglo-saxonă. Căci d. *le Bon* nu va putea găsi această inferioritate în Europa; cum deci și pentru ce ar exista ea în America? Noi credem că amestecul rasei latine (superioare) cu rassa roșă (*mijlocie*), în care amestec aceasta din urmă constituie elementul predominant, dă singura explicație cu putință a anarhiei neîncetate în care trăiesc republicele sud-americane și a neputinței lor de a constitui organisme politice trainice. În toate casurile propășirea va fi tot-d'auna determinată prin elementul rasei predominante, ast-fel la Bulgari, unde elementul slav a predominant, facultatea propășirii va fi cea care caracterizează rasele arice, adică va fi nesfîrșită; din potrivă, la popoarele Americii de Sud, unde rasele inferioare alcătuiesc elementul de căpetenie al naționalității, propășirea nu va fi cu putință decît în oare-care hotare. Ungurii sunt în mare parte transformați ca rassă, în urma numeroaselor încrucișări cărora a au fost supuși. Dar rassa lor care astfel transformată, se îndepărtează de rasele superioare numai în unele puncte întilnește piedeca cea mai puternică la a ei propășire, în limba finică care a rămas predominantă, cu toată transformarea fizică a rasei lor.

(15) Elysés Reclus, *Géographie universelle*, XVII, p. 112: «on peut dire que pendant les trois siècles du régime colonial, entre la chute de Tenochtitlan et la proclamation de l'indépendance mexicaine, le grand fait de l'histoire nationale est cette formation lente de la race métis, à la fois nahua et ibérique, destinée à constituer le corps de la nation».

RAPORTUL

DINTRE

STAT ȘI LEGEA MORALĂ

DUPĂ HENRICH VON TREITSCKE

(Urmare)

Stacchiavelli nici nu și-a dat seamă că această simplă doctrină a forței e contrariată din chiar punctul său de vedere. Pe cine îl înfățișează el drept ideal al unui principe cuminte și harnic? Pe *Cesare Borgia*.

Dar e posibil a privi pe acest om nefast, fie și în sensul lui Macchiavelli, drept un ideal de bărbat de Stat? Creat-a el ceva trainic? Statul său s'a prăbușit imediat după moartea lui. După ce el atrăsese o mulțime de oameni în cursă, în cele din urmă fu și el prins în o asemenea cursă și se prăpădi în mod miserabil. O putere care calcă ori-ce drept în picioare trebuie să se prăpădească în fine, căci în lumea morală nimic nu te poate sprijini dacă nu poate rezista.

Deoare ce ideile lui Macchiavelli se manifestă într'o înspăimântătoare nuditate, de aceea cartea lui despre principe este pentru cetitor o groază. Cu toate acestea efectul ei a fost enorm pînă în ziua de astăzi.

Încă și lovitura de Stat a lui Napoleon III a fost pregătită întocmai după rețeta lui Macchiavelli. Cartea aceasta a fost considerată mereu ca un învățător, mai ales în timpul autorului ei. Wilhelm de Orania o avea statornic sub perina sa. Întreg secolul al XVII este străbătut de Macchiavelism, de o doctrină, care calcă dinadins în picioare ori-ce lege morală. Această «*rațiune de Stat*», o politică care nu întreba decît de interesul Statului, deveni pe la sfîrșitul secolului al șaptesprezecilea de o atît de grozavă lipsă de conștiință, încît noi nici nu ne-o mai putem închipui. Din acel timp datează uriciosul sens lateral pe care cuvîntul «*politic*» l'a avut la popor.

Cartea lui Macchiavelli fu numită catehismul diavolului sau cele zece porunci întoarse pe dos; numele său deveni un

nume de scîrbă; în potriva lui se desvoltă o mare literatură de polemici, una mai morală decît cealaltă.

E o tristă constatare, că așa numita opiniune publică e totdeauna mai morală decît faptele oamenilor-singuratici. Cei mai mulți oameni se rușinează a vorbi sau a aproba în public nenumărate fapte, pe cari ei le săvîrșesc. La cele mai multe popoare opiniunea publică ce se arată în ziua mare e astfel mult mai severă decît adevăratele gânduri ale oamenilor.

Întreaga literatură anti-macchiavellică nu are, cu o singură excepție, nici o valoare. Cari au fost oamenii care au scris mai ales în potriva marelui Florentin? Erau Jesuiții; dar știm, că dacă aceștia atacă pe cine-va, acest adversar al lor trebuie să fie un om mare și nobil. Causa urei lor era mai întiu tendința lui Macchiavelli spre *unitatea națională a Italiei*, și apoi sinceritatea cu care el se pronunța pe față pentru ceea ce Jesuiții făceau zilnic. — Întreaga lor polemie contra lui Macchiavelli e bazată pe minciuni și nu presintă absolut nici o valoare din punctul de vedere moral și științific. Totuși marele Florentin fu pus pe lista de proscricție în secolul al XVIII, secol ce făcea atîta paradă cu universală iubire de oameni, ce proclama pacea și făcea industrie din principiile de umanitate.

În acest timp «*Il Principe*» al lui Macchiavelli ajunse în mîna unuia dintre cei mai mari Macchiaveli în practica vieței. Acesta îl cetise într'o traducție rea și cu preocupățiunea ce-i inspirase *Voltaire*. I se spuse, că această carte ar fi codicele tiranilor. Să ne punem în situația lui Frederic cel Mare în fața unei cărți, care cuprindea doctrine pentru un bărbat îndrășneț și viteaz care se ridică prin noroc și favoarea împrejurărilor și care din o mulțime de stătulețe își crează, o tiranie și își afirmă cu toate mijloacele acest stat. Un asemenea tiran trebuie să stea mereu la pîndă în contra dușmanilor săi cari cu aceleași mijloace luptă contra lui. Pentru un prinț de coroană al Prusiei, pentru fiul regelui unei nițiuni credincioase, această doctrină trebuia să apară ca un diabolic non sens.

Era o ofensă pentru mîndria sa prințiară

«Nu cu bande de criminali se poate guverna o țară» zice el.

Pe lângă aceasta trebuie să mai punem ceea ce totdeauna trebuie considerat când e vorba de o natură genială, mândria naivă pentru singele albastru, mândrie foarte puternică în Frederic cel Mare. E o frază proastă, când se zice că el era nepreocupat. E foarte sigur, n'a existat aproape nici odată, cel puțin în secolul XVIII de sigur nu, un Hohenzollern atît de mîndru de străbuni săi ca Frederic cel Mare. Dar tocmai această mîndrie pentru singele său albastru (prințiar) era norocul lui; ea i-a dat curajul de a purta răsboiu cu lumea întregă. Așa se face că tinărul prinț are o aversiune naturală în contra lui Macchiavelli.

(Va urma).

Die dualistische Solidarität

Magyarische Zeitungen bringen die Nachricht, dass die in Wien bei dem Leichenbegängnisse der Kaiserin gewesenen magyarischen Corporationen und Delegationen sehr österreich feindlich heimgekommen wären. Man habe ihnen in Wien einen nichts weniger als freundlichen Empfang bereitet. Überall habe man diese verschiedenen aufgebläsen Corporationen und Deputationen geflissentlich ignorirt oder doch unsanft behandelt. Und die Zeitungen führen mehrere Fälle an. Einer derselben ist sehr charakteristisch für die freund-nachbarlichen Verhältnisse zwischen Ungarn und Österreich. Die magyarische Deputation des Budapester Reichstags soll nämlich bei ihrer Auffahrt von der Bankgasse in die Hofburg seitens des auf den Strassen versammelten Publikums mit donnernden «Abzug»-Rufen regalirt worden sein.

Wir sind keine Freunde der Exzesse; in diesem Falle aber finden wir die Haltung der Wiener Bevölkerung sehr erklärlich. Offenbar schien es ihr «zu dumm», diesen magyarischen Pflanz ohne eine rechte

Bemerkung vorbeiziehen zu lassen. Die Magyaren haben Jahrzehnte lang ihre Oberhoheit lärmend und widerlich zur Schau getragen. Bei allen festlichen Gelegenheiten haben sie die Frechheit gehabt, die Völker Ungarns zu «vertreten». So auch diesmal. Rumänische, deutsche oder slavische Corporationen durften sich nicht nach Wien wagen. Die Budapester *Csikosch*-Presse hatte einen schrecklichen Lärm geschlagen, als sie Wind bekam, dass gelegentlich der geplant gewesenen Jubiläums-Feierlichkeiten des Kaisers, die Rumänen eine Massen-Abordnung nach Wien senden wollten. Gerade so fanden sie es auch jetzt für selbstverständlich, dass keine Abordnung des rumänischen Volkes nach Wien gelange. Ungarn kann und darf nur von den Magyaren vertreten sein. Die übrigen Völker haben blos die Reisekosten und so manche andere Kosten, der pflanzsüchtigen magyarischen Deputationen zu bezahlen.

Es geschah also den Magyaren nur recht, dass sie diesmal seitens der wackeren Wiener eine lakonische aber beredte Antwort auf ihre Arroganz und Grosstuerie erhielten. Sie mögen wissen, dass sie kein Mensch mehr aussteht. Weder im Lande, noch ausserhalb der roth-weiss-grünen Pfähle. Sie mögen auf Schritt und Tritt erfahren, dass sie ob ihrer Gewaltthätigkeit, ob ihrer gekünstelt zusammengeleimten Hegemonie überall und jedermann antipathisch erscheinen.

Und wenn sie sich das nicht recht bald merken sollten, so wollen wir hoffen, dass es ihnen nächstens empfindlicher zu Gemüthe geführt werden dürfte. Die Völker Ungarns warten nur auf die günstige Gelegenheit, ihre eigenen Gefühle, Kraft und Bedeutung den Magyaren gegenüber durch Thaten zu bekunden. Vielleicht lässt dieser Augenblick nicht allzulange auf sich warten.

Die dualistische Herrlichkeit geht zu Ende. Hoffen wir, dass sie durch eine reelle, ehrliche und dauerhafte Solidarität aller dynastischen und österreich-freundlichen Nationalitäten der Nachbar-Monarchie ersetzt werde.

Transylvanus.